

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license • <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

MARCIN LEŹNICKI¹

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska

ORCID 0000-0002-0855-146X

Zgłoszono: 11.06.2023; recenzowano: 20.07.2023; zaakceptowano do druku: 24.07.2023

ESTETYKA NEGATYWNA U PODSTAW EKO-EDUKACJI (EDUKACJI ŚRODOWISKOWEJ)

NEGATIVE AESTHETICS AS THE FOUNDATION OF ECO-EDUCATION (ENVIRONMENTAL EDUCATION)

Abstract: This article presents a comprehensive analysis of the relationships between negative aesthetics and eco-education. In the first part of the article a retrospective examination of the origins of negative aesthetics is conducted, showcasing its evolution and highlighting the pioneers of this movement. In the second chapter, titled „Negative Aesthetics at the Core of Eco-Education – Outlining the Issue,” a closer look is taken at how negative aesthetics permeate the field of eco-education and its significance within this context. In the final section of the article, specific examples or areas where negative aesthetics influences the development of eco-education are presented. The article demonstrates how negative aesthetics can be utilized as an inspiring tool in the learning process concerning changes occurring in the natural environment and can contribute to shaping ecological awareness within society.

Keywords: negative aesthetics, eco-education, environmental education, environmental degradation, value, work of art

Streszczenie: W artykule „Estetyka negatywna u podstaw eko-edukacji (edukacji środowiskowej)” przedstawiono kompleksową analizę związków zachodzących między estetyką negatywną a eko-edukacją. W pierwszej części artykułu, zatytułowanej „Estetyka negatywna – powstanie, rozwój, prekursorzy”, dokonano retrospektywnego spojrzenia na genezę estetyki negatywnej, jej ewolucję oraz prekursorów tego nurtu. W części drugiej, zatytułowanej „Estetyka negatywna u podstaw eko-edukacji – nakreślenie problemu” przedstawiono, w jaki sposób estetyka negatywna przenika do obszaru eko-edukacji i jakie ma dla niej znaczenie. W ostatniej części przedstawiono konkretne przykłady, czy obszary, w których estetyka negatywna wpływa na rozwój eko-edukacji. Celem artykułu było wykazanie, w jaki sposób estetyka negatywna może być wykorzystana jako inspirujące narzędzie w procesie uczenia się na temat zmian

¹ **Marcin Leźnicki**, dr; Wydział Filozofii i Nauk Społecznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Adres e-mail: lemahr@umk.pl.

zachodzących w środowisku naturalnym oraz w jaki sposób może się przyczynić do kształtowania ekologicznej świadomości społeczeństwa.

Słowa kluczowe: estetyka negatywna, eko-edukacja, edukacja środowiskowa, degradacja środowiska naturalnego, wartość, dzieło sztuki

Estetyka negatywna – powstanie, rozwój, prekursorzy

Najogólniej możemy powiedzieć, iż estetyka negatywna to wiedza o brzydocie i innych, negatywnych wartościach zawartych w dziele sztuki, takich jak np. odraza (wstręt), cierpienie, przygnębienie, przemoc, destrukcja, czy choćby dysharmonia. Przedmiotem estetyki negatywnej wywodzącej się z estetyki tradycyjnej i mającej w niej swoje zakorzenienie jest sztuka w szerokim rozumieniu i łączące się z nią przeżycia. Należy jednak zaznaczyć, że o ile w ramach estetyki negatywnej przeprowadza się analizę percepcji sensorycznej, emocji oraz intelektualnych doznań związanych z doświadczeniem negatywnych wrażeń zmysłowych, o tyle tradycyjna estetyka koncentruje się zasadniczo na pięknie i pozytywnych aspektach wrażeń estetycznych, w tym takich wartościach, jak harmonia, symetria, czy wzniosłość. Mówiąc prościej, estetyka negatywna to podejście w sztuce, które koncentruje się na tym, co brzydkie, dysharmonijne i nieprzyjemne, zamiast na pięknie, harmonii i przyjemności. To wreszcie podejście, które podważa tradycyjne normy i wartości estetyczne, twierdząc że sztuka i estetyka powinny odzwierciedlać również aspekty negatywne ludzkiej egzystencji, takie jak ból, cierpienie, choroba, przemoc czy śmierć (Berleant 2011, Miller 2010).

Estetyka negatywna często odwołuje się do idei, że sztuka powinna angażować widza w sposób, który nie zawsze jest przyjemny lub łatwy w odbiorze. Sztuka taka może być i zazwyczaj jest szokująca, prowokująca lub kontrowersyjna, wywołując dyskomfort, strach, obrzydzenie, dezorientację, smutek lub inne negatywne emocje.

Zwolennicy estetyki negatywnej argumentują, że skupienie się na negatywnych aspektach ludzkiej egzystencji jest równie ważne, jak rozpatrywanie jej pozytywnych stron. Mają jednak świadomość, że taka sztuka może być trudna do zaakceptowania dla wielu ludzi, a przede wszystkim dla tych, którzy uważają, że estetyka powinna mieć charakter z założenia pozytywny.

Warto równocześnie dodać, że uznawana za koncepcję filozoficzną estetyka negatywna nie jest dyscypliną jednolitą, zaś zróżnicowaną pod kątem m.in. podejść, czy choćby zakresu badań podejmowanych w jej obszarze, w tym dotyczących procesu twórczego, odbioru dzieła sztuki, kształtowania się ocen, analiz oraz interpretacji itp. wymagających wykorzystania metodologii różnych nauk szczegółowych, w tym psychologii, socjologii, semiologii, antropologii, historii sztuki i innych.

Za prekursora nurtu estetyki negatywnej² uznaje się zazwyczaj niemieckiego filozofa, socjologa i teoretyka kultury Theodora W. Adorno. W swoich pracach, zwłaszcza w książce *Aesthetic Theory* analizuje różne aspekty sztuki i estetyki, w tym relacje między sztuką a społeczeństwem, rozwój pojęć estetycznych na przestrzeni czasu, czy wreszcie rolę negatywności w sztuce i doświadczeniu estetycznym tworząc podstawy dla zaistnienia teorii estetyki negatywnej, w tym fundament dla współczesnych badań w jej zakresie. Estetyka negatywna miałaby, czy ściślej mogłaby odnosić się przy tym do podejścia krytycznego wobec tradycyjnych pojęć estetycznych oraz norm, które uprawomocniają, czy uznają pewne formy sztuki za piękne i wartościowe, podczas gdy inne zostają odrzucane jako brzydkie czy niegodne uwagi. Adorno podkreślał przy tym, że sztuka może być jednocześnie piękna i brzydka, a doświadczenie estetyczne może wywoływać zarówno przyjemność, jak i przykrość. Podjął ponadto rozważania nad znaczeniem konwencji i zachęcał do refleksji nad naszymi intuicjami estetycznymi. Z kolei we wcześniejszej książce, tj. opublikowanej w 1951 r. *Minima Moralia. Reflections on a Damaged Life* Adorno przedstawił koncepcję estetyki negatywnej (Durão 2008, Pozo 2009, Menke 1998), jako sposobu myślenia o sztuce, która nie podąża drogą utartych konwencji estetycznych, w tym nie ceni piękna jako wartości samodzielnej, natomiast koncentruje się na wyrażanych przez dzieło sztuki zjawiskach niepokoju, bólu i cierpienia. Dążył przy tym do opisanie pewnych tendencji w sztuce i kulturze, które służyły do odrzucenia tradycyjnych wartości estetycznych i społecznych, zaś nastawione były na wywołanie nieprzyjemnych uczuć u odbiorców. Wobec powyższego estetyka negatywna mogłaby, czy też byłaby próbą odzwierciedlenia i skonfrontowania się z negatywnymi aspektami rzeczywistości, takimi jak alienacja, przemoc czy dehumanizacja. Przypuszczać można że wpływ na powstanie estetyki negatywnej mógł mieć ponadto Arthur Schopenhauer, który w podjętych dociekaniach filozoficznych analizował problem cierpienia, nędzy i brzydoty. Prace Schopenhauera nad zjawiskiem woli jako źródła cierpienia niewątpliwie wpłynęły na rozwój estetyki negatywnej sytuując kategorię cierpienia u podstaw tejże estetyki. Badaniem związków zachodzących pomiędzy sztuką a cierpieniem w okresie późniejszym zajęła się m.in. amerykańska pisarka i filozofka Susan Sontag, która w pracy *Regarding the Pain of Others* (Sontag 2004) analizowała w jaki sposób sztuka może odzwierciedlać negatywne doświadczenia i wywoływać emocje u odbiorcy. Badaniu koncepcji brzydoty, jako szerszego zjawiska kulturowego, filozoficznego, historycznego i estetycznego, z równoczesnym wskazaniem jej roli w sztuce

2 Dla porządku należy zauważyć że estetyka negatywna to termin, który pojawił się w ramach refleksji nad naturą sztuki i estetyki. Jest to raczej pojęcie teoretyczne niż oficjalnie uznawany nurt, czy kierunek w estetyce. Należy wreszcie podkreślić, że to nie estetyka jest negatywna lecz wartości leżące w obszarze jej zainteresowania, rozważane w jej ramach aspekty sztuki, jak np. brzydota a także towarzyszące jej kontrowersyjne, budzące odrazę, niepokój, czy strach doznania estetyczne [przyp. M.L.]

zajął się drobiazgowo Umberto Eco publikując *Historię brzydoty* (Eco 2007). Do badaczy, którzy przyczynili się w sposób pośredni lub bezpośredni do rozwoju różnorodnych aspektów estetyki negatywnej, eksplorując różne formy brzydoty, szoku i cierpienia w filozofii a także w kontekście sztuki i kultury zaliczyć można ponadto m.in. Julię Kristevę, Kelly Oliver, Nadine Boljkovac, Juliana Haladyna, Stephenę Daviesa, Noëla Carrolla, czy choćby Eugena Thackera.

Estetyka negatywna u podstaw eko-edukacji – nakreślenie problemu

Estetyka negatywna bardzo często działa na zasadzie terapii szokowej wykorzystującej negatywne elementy sztuki, w tym kontrowersyjne lub wstrząsające treści w celu nie tylko zwrócenia uwagi odbiorców, lecz wzbudzenia w nich silnych emocji, takich jak strach czy wstręt, które przyciągną ich uwagę i zmobilizują do działania. W celu wyeksponowania negatywnych elementów dzieła sztuki i wyróżnienia ich na tle całości przedstawienia artystycznego w estetyce negatywnej wykorzystuje się m.in. kontrast a także eksperymentuje z formą i treścią, w tym technikami i stosowanymi materiałami, tak aby uzyskać pożądaną przez artystów efekt, od szoku i dezorientacji po refleksję i zastanowienie. Należy przy tym postrzegać estetykę negatywną jako wyraz autentyczności, ponieważ odwołuje się ona do tematów i emocji związanych z ludzkim cierpieniem, bólem, bądź trudnymi doświadczeniami życiowymi. Dzieła nacechowane estetyką negatywną nie mają tym samym na celu zakłamywać, czy ukrywać rzeczywistość lub przedstawiać świat w sposób fałszywy, ale ukazują go w sposób bezpośredni, surowy i nieskrywający wad a przez to nieupiększony i wolny od idealizacji, choćby nawet okrutny i pełen brzydoty. Ostatecznie, estetyka negatywna może być postrzegana jako forma sztuki, która pozwala na refleksję społeczną i krytykę różnych aspektów życia społecznego. Widać to w twórczości takich twórców, jak Goya, Francis Bacon, Banksy, Shepard Fairey czy David Choe. Przykładem zastosowania estetyki negatywnej może być sztuka dekonstrukcyjna, która celowo łamie dotychczasowe konwencje estetyczne, w tym destabilizuje standardy estetyczne, zachęcając i prowokując odbiorców do myślenia poza utartymi schematami, w tym do kreatywności w wyrażaniu siebie, czy otwartości na różnorodność (odmienność) w sztuce, jak i w życiu. Eksponując kontrowersyjne tematy dzieło sztuki zmusza odbiorcę do krytycznego a przy tym refleksyjnego przemyślenia towarzyszących mu przekonań, w tym zmierzenia się z bliskimi mu uczuciami, czy doświadczeniami, co z kolei może doprowadzić do zmiany jego dotychczasowych przekonań i wartościowań, a nawet ich załamania. Sztuka oparta na estetyce negatywnej sprzyja ponadto rozwijaniu empatii, szerzej zaś rozwojowi osobistemu. Bycie świadkiem mrocznych, czy bolesnych doświadczeń innych ludzi, w tym negatywnych emocji może sprzyjać rozwinięciu empatii i zrozumienia dla tych, którzy doświadczają różnorodnych trudności. Jednocześnie może to prowadzić do zachwiania pewności siebie, w tym przekonania o sytuacji w świecie. Stan taki może z kolei wpłynąć na modyfikacje naszych postaw w obliczu

zmian zachodzących w świecie i poglądów na temat ludzi, których wspomniane przeobrażenia dotyczą. Co więcej, zgłębiając negatywne emocje zawarte w dziełach sztuki, ludzie mogą nauczyć się kontrolować swoje własne emocje, w tym radzić sobie z trudnymi sytuacjami w bardziej pozytywny, czy też konstruktywny sposób. Warto wreszcie zauważyć, że kontrowersyjne dzieła sztuki zazwyczaj prowokują dyskusję publiczną. Takie debaty, np. dotyczące zmian klimatu, zanieczyszczenie środowiska czy nierówności społecznych mogą być trudne i konfliktogenne, ale jednocześnie prowokują do refleksji nad różnorodnością przyjmowanych przez nas perspektyw oraz wartościowań. Finalnie zaś mogą doprowadzić do zmiany jednostronnych poglądów i uzgodnienia wspólnego stanowiska, przykładowo w kwestii ochrony środowiska naturalnego.

Należy również zauważyć, że estetyka negatywna (niezależnie od medium przekazu) dominuje nad estetyką pozytywną. Jej przewaga polega na tym, że negatywne emocje wywołane przez dzieła sztuki w ramach tej estetyki (takie jak strach, niepokój, czy wstręt) są zdecydowanie silniejsze i bardziej angażujące odbiorcę niż pozytywne emocje i wrażenia. Co za tym idzie, ludzie są bardziej skłonni do refleksji i działań naprawczych w obliczu zagrożeń i nagłych problemów, a sugestywne i poruszające dzieła sztuki w estetyce negatywnej zwracają uwagę, m.in. na kwestie społeczne i ekologiczne, które wymagają podjęcia natychmiastowych działań. Dlatego też dzieła sztuki w estetyce negatywnej mogą być bardziej skuteczne w inspirowaniu, mobilizowaniu i angażowaniu ludzi do podjęcia aktywnych działań na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego z równoczesnym wskazaniem zagrożeń wynikających z braku takiego działania. I tak, obrazy przedstawiające zniszczenie środowiska naturalnego, bądź filmy ukazujące autentyczne i drastyczne skutki zmian klimatycznych mogą skłonić widzów do zastanowienia się nad swoim stylem życia, zachęcić do podejmowania bardziej świadomych, w tym zrównoważonych wyborów jak również działań proekologicznych. Dzieła sztuki w estetyce negatywnej zmuszają nas tym samym do refleksji nad zagrożeniami, które są często ignorowane bądź pomijane a jednocześnie uwrażliwiają na problemy, co prawda nie lekceważone, ale wciąż nierozwiązane. A zatem, dzieła sztuki w estetyce negatywnej mają pobudzać wyobraźnię, przeciwdziałać obojętności i poruszać sumienie, przez co nierzadko stanowią wyzwanie dla naszych dotychczasowych przekonań poddawanych w wątpliwość, czy wyznawanego systemu wartości. Warto równocześnie dodać, że o ile estetyka negatywna (niejako na wzór welschowskiej *estetyki epistemicznej* opartej na pojęciu prawdy) dąży do podniesienia poziomu świadomości społecznej na temat problemów ekologicznych, odwołując się przy tym często do faktów naukowych, o tyle dzieła sztuki w estetyce pozytywnej (bliskiej *estetyce kalistycznej* odwołującej się do kategorii piękna) (Vetter 2017) mają zasadniczo na celu uwrażliwienie ludzi, m.in. na piękno natury, lecz nie zawsze uwzględniają grożące jej zagrożenia. Estetyka negatywna może zatem stanowić inspirację do poszukiwania autentycznych rozwiązań i działań na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego, zaś dzieła sztuki w estetyce pozytywnej mogą inspirować do

kontemplacji piękna, czy harmonii przyrody, ale niekoniecznie mobilizują do aktywnego działania na rzecz jej ocalenia (Brady 2006, 2011, 2022).

Nie oznacza to oczywiście, że estetyka pozytywna nie jest ważna, lub że nie może przyczynić się do formowania, w tym zmiany postaw moralnych ludzi wobec środowiska. Przykładowo Schiller w *Listach o estetycznym wychowaniu człowieka* (Schiller 2011) zauważa, że do osiągnięcia w pełni dojrzałego moralnego życia ludzie potrzebują piękna, tj. harmonijnej równowagi zmysłowości i duchowości, możliwej do osiągnięcia dzięki edukacji estetycznej (Bojesen 2016). Należy zwrócić uwagę, że edukacja środowiskowa oparta na estetyce negatywnej odwołującej się do wartości brzydoty, a nie piękna środowiska naturalnego może doprowadzić ludzi do depresji, zwątpienia, poczucia beznadziei, ostatecznie zaś braku motywacji do wszelkiego działania. W związku z powyższym postuluje się, żeby estetykę negatywną w edukacji środowiskowej stosować ostrożnie i z umiarem a także żeby łączyć ze sobą uzupełniające się dyskursy z obszaru estetyki negatywnej i pozytywnej, choćby nawet – jak zauważa Uta Kösser – wartości piękna i brzydoty straciły swój pierwotnie jednoznaczny charakter i nabrały cech wysoce ambiwalentnych (Kösser 2017). Aktualnie bowiem, zdaniem Kösser piękno nie jest koniecznie dobre a brzydota nie jest zła jako taka, lecz zaprzęgnięta w służbę m.in. edukacji środowiskowej może zostać użyta, jako przemyślana strategia i narzędzie skutecznego, świadomego a przy tym bezinteresownego działania. Nie demonizuje realnych zagrożeń środowiskowych, nie służy do tworzenia eko-propagandy, nie jest również stronnicza, gdyż w interesie wszystkich ludzi obnaża nagie oblicze kryzysu środowiskowego. Brzydota ma ponadto potencjał do wywoływania u odbiorcy bardziej intensywnych emocji i idących w ślad za nimi zdecydowanych działań, nastawiona jest na szybkie rezultaty, ale uwzględnia jednocześnie długofalową wizję działań prośrodowiskowych, do podjęcia których w mniejszym stopniu skłania ludzi obcowanie z pięknem przyrody a wreszcie uwrażliwia człowieka i wzywa do przyjęcia na siebie odpowiedzialności za świat, który się nam jawi w bezpośrednim oglądzie. Pozwalając sobie na słowotwórczą swobodę i być może nazbyt odważne nawiązanie do konceptu „epifanii twarzy” (fr. *épiphane du visage*) autorstwa Emmanuela Lévinasa (Lévinas 1998) można zaryzykować stwierdzenie, że estetyka negatywna w służbie ochrony środowiska przyrodniczego ogniskuje swoją uwagę na zjawisku „epifanii przyrody”, która analogicznie jak twarz drugiego człowieka u Lévinasa „wzywa nas” do zainteresowania się nią, do szacunku dla jej jednostkowego, czy też podmiotowego charakteru, do wzięcia odpowiedzialności za jej dobrostan. To doświadczenie prowadzące nas do uznania wartości istnienia przyrody samej w sobie, stawiające nas w sytuacji moralnego obowiązku dostrzeżenia zdegenerowanej przyrody pełnej cierpienia, brzydoty i niepokoju, zrozumienia dla jej potrzeb i ekologicznego przebudzenia, do którego prowadzić nas może estetyka negatywna leżąca u podstaw eko-edukacji (edukacji środowiskowej).

Jako przykład wykorzystania estetyki negatywnej w sztuce i kulturze, w tym eko-edukacji wymienić można m.in. sztukę brutalistyczną charakteryzującą się

surowością, performance oraz instalacje, film dokumentalny, animacje, film fabularny a także kino grozy, fotografię dokumentalną, w tym m.in. krajobrazową, muzykę eksperymentalną, jak *noise*, *industrial*, czy *dark ambient* a wreszcie literaturę, poczynając od dokumentalnej, kończąc na literaturze *science fiction*. Wszystkie ze wspomnianych twórczości angażują emocje (Menninghaus i in. 2019) w celu przyciągnięcia uwagi odbiorcy do ważnych problemów społecznych, w tym budowania określonych postaw w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego. Wyrażają przy tym werbalne i pozawerbalne reakcje związane z odkryciem i próbą zrozumienia brzydoty w otaczającym nas świecie, w tym jej manifestacji w postaci degradacji środowiska przyrodniczego. Kształtują wreszcie, jako sztuki narracyjne (Michalski 2017) etyczną postawę człowieka wobec świata, czy też odwołując się nie tylko do emocji, ale również głosu rozumu sprzyjają rozwojowi cnoty, mając wpływ na kształtowanie moralnego charakteru człowieka.

W jakich obszarach i w jaki sposób estetyka negatywna wpływa na rozwój eko-edukacji

Eko-edukacja, czy też edukacja środowiskowa wdrażana z użyciem, lub poprzez estetykę negatywną to zatem innowacyjne podejście w edukacji, które wykorzystując elementy sztuki z zakresu estetyki negatywnej, w tym odwołując się m.in. do kategorii brzydoty, nieładu, czy szoku a także stosując silne bodźce wizualne oraz emocjonalne, opracowuje i wdraża strategie edukacyjne. To znaczy chodzi o takie strategie, które służą do bezpośredniego ukazania odbiorcy za pośrednictwem sztuki drastycznych skutków degradacji środowiska naturalnego oraz pobudzenia w nim skłonności, w tym uwagi i zaangażowania w praktyczne inicjatywy na rzecz ochrony przyrody, tj. działania proekologiczne. Jest to wreszcie podejście, które wykracza poza tradycyjny model nauczania, kładąc nacisk na budowanie świadomości ekologicznej, odpowiedzialności społecznej a także poczucia zaangażowania w bezzwłoczne działania proekologiczne. W ramach tego podejścia, uczniowie nie tylko zdobywają wiedzę teoretyczną na temat ekologii i problemów środowiskowych, ale również angażują się w praktyczne doświadczenia i projekty, które mają na celu poprawę stanu środowiska przyrodniczego w ich lokalnych społecznościach. A zatem, eko-edukacja w oparciu o estetykę negatywną nie tylko dostarcza wiedzy i wzbudza w widzu emocje, ale docelowo inspiruje do działań na rzecz ochrony środowiska, kształtując przy tym przyszłe pokolenia ekologicznie świadomych obywateli. Kładzie się przy tym nacisk, m.in. na kreatywność, współpracę, samodzielne myślenie, czy wreszcie aktywne uczestnictwo uczniów w procesie nauczania.

Przechodząc do wskazania sposobów, czy też obszarów, w których estetyka negatywna wpływa na rozwój edukacji środowiskowej, zauważyć należy, że estetyka negatywna może pomóc w uświadomieniu uczniom negatywnych skutków, m.in. zanieczyszczenia środowiska, wylesiania, zmian klimatu i innych problemów

ekologicznych. Poprzez ukazywanie brzydoty związanej z tymi zjawiskami, można zwiększyć świadomość i zainteresowanie uczniów wspomnianymi problemami. Obrazy i wrażenia związane z estetyką negatywną mogą wzmocnić przekaz, zachęcając uczniów do działania na rzecz ochrony środowiska.

Jako przykład inicjatyw edukacyjnych służących uświadamianiu uczniów wskazać można, m.in. fotografie dokumentujące zakres zanieczyszczenia środowiska, jak choćby fotografia *Plastic Ocean* autorstwa Chrisa Jordana, który ukazuje wpływ plastiku na życie morskie. Fotoreportaże dokumentujące rzeczywiste katastrofy ekologiczne, takie jak wycieki ropy czy pożary lasów deszczowych, nie tylko ukazują obecne problemy, ale także stymulują potrzebę pilnego działania. Sztuka uliczna ukazująca zmiany klimatyczne, w tym artystyczne murale czy graffiti, które przedstawiają dramatyczne skutki zmian klimatycznych stanowią silne narzędzie przekazu. Przykładem jest choćby mural *Global Warming* autorstwa Blu ukazujący topniejące lodowce i zagrożone w następstwie tego procesu zwierzęta. Istotnym nośnikiem przekazu są również filmy dokumentalne, m.in. na temat degradacji ekosystemów, wymierania gatunków, czy np. wylesiania. Przykładem takiego dokumentu jest film *The True Cost* obrazujący wpływ przemysłu modowego na wylesianie i życie lokalnych społeczności. Jest on poruszającym przykładem estetyki negatywnej, w którym widok zniszczonych lasów w powiązaniu z opowieściami mieszkańców może silnie wpłynąć na świadomość widzów, w tym uczniów. Warto wspomnieć również o projektach artystycznych wykorzystujących odpady. Artysty tworzący z odpadów, na przykład rzeźby z plastikowych butelek czy instalacje z recyklingowych materiałów, nie tylko tworzą piękne dzieła sztuki, ale również dają ważne przesłanie o konieczności redukcji odpadów i recyklingu. Takie projekty mogą być inspirujące dla uczniów, pokazując jak można wykorzystać sztukę do przekazywania ekologicznych wartości. Nie sposób nie wspomnieć o skierowanych do młodszych odbiorców animacjach ukazujących zmiany klimatyczne. Animacje komputerowe mogą m.in. przedstawiać prognozy dotyczące zmian klimatycznych w sposób przystępny dla uczniów. Przykładowo, animacja przedstawiająca topnienie lodowców Arktyki i Antarktyki oraz wzrost poziomu oceanów może pomóc uczniom zrozumieć konsekwencje globalnego ocieplenia. Dobrym uzupełnieniem dla animacji mogą być również interaktywne symulacje ekologiczne, w tym gry komputerowe, które pozwalają uczniom eksperymentować z różnymi scenariuszami ekologicznymi, mogą pomóc w zrozumieniu skomplikowanych procesów. Na przykład gry, w których gracze muszą zarządzać ekosystemem, pomagają zrozumieć delikatną równowagę między gatunkami i ich środowiskiem. Można również wspomnieć o plakatach graficznych służących przeciwdziałaniu destrukcji środowiska. Plakaty przedstawiające dramatyczne sceny zanieczyszczonego środowiska z wymownymi hasłami, takimi jak np. „Zanieczyszczamy naszą przyszłość”, mogą być rozwieszane w szkołach i innych miejscach publicznych. Takie plakaty nie tylko przyciągają uwagę, ale także skłaniają widzów do refleksji nad własnymi nawykami i ich wpływem na środowisko.

Estetyka negatywna może stanowić źródło inspiracji do podejmowania działań na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego. Ukazując negatywne skutki działalności ludzkiej, można zachęcić uczniów do zaangażowania w działania proekologiczne oraz podejmowanie inicjatyw na rzecz ochrony przyrody. Estetyka negatywna może stać się swoistym motorem napędowym dla aktywizacji społeczności szkolnej w walce z problemami ekologicznymi.

Jako przykład inicjatyw edukacyjnych służących inspiracji uczniów wskazać można, m.in. organizowanie akcji sprzątania terenów, w tym terenów zielonych, akwenów wodnych, czy choćby zanieczyszczonych plaż odpadami plastikowymi i ropopochodnymi śmieciami. Uczestnictwo w takich wydarzeniach pozwala uczniom bezpośrednio zaangażować się w poprawę stanu środowiska w okolicy, w której żyją. Estetyka negatywna może ponadto stanowić źródło pomysłów dla uczniów tworzących ekologiczne prace plastyczne i wystawy ukazujące negatywne skutki wpływu człowieka na środowisko. Prace te mogą być wystawione w szkole, przyciągając uwagę innych uczniów, nauczycieli i rodziców oraz pobudzać do rozmów na temat ochrony przyrody. Dobrym źródłem inspiracji może być ponadto organizacja warsztatów edukacyjnych dotyczących problemów ekologicznych. Wykorzystując estetykę negatywną uczniowie mogą przygotować prezentacje i pokazy filmowe a także prowadzić debaty i dzielić się swoją wiedzą, inspirując przy tym m.in. innych uczniów do podejmowania działań na rzecz ochrony przyrody. Inspirujące może być również uczestnictwo w projektach szkolnych na rzecz zrównoważonego rozwoju. Estetyka negatywna może być impulsem dla uczniów do zaangażowania się w projekty szkolne na rzecz zrównoważonego rozwoju. Mogą wspólnie opracować inicjatywy, które pomogą w zmniejszeniu negatywnego wpływu odpadów na środowisko, takie jak recykling, w tym akcje zbierania elektrośmieci i baterii. Estetyka negatywna może stanowić inspirację do organizacji warsztatów, podczas których uczniowie uczą się, jak przekształcać odpady, takie jak plastikowe butelki czy gazety w nowe, użyteczne przedmioty. Uczestnictwo w takich warsztatach nie tylko uczy recyklingu, ale także pokazuje, jak można stworzyć coś wartościowego z materiałów, które zwykle trafiają na wysypiska. Na uwagę zasługują również akcje sadzenia drzew, w tym projekt szkolnych ogrodów ekologicznych. Estetyka negatywna związana z wylesianiem czy degradacją gleby może stać się motywacją dla uczniów do założenia wspomnianych ogrodów, w których uczniowie uczą się o zrównoważonym rolnictwie, uprawiając ekologiczne warzywa i owoce, a także propagując ideę dbania o naturalne środowisko. Istotne są również prowadzone w szkołach kampanie edukacyjne z wykorzystaniem drastycznych obrazów. Kampanie takie wykorzystując drastyczne obrazy, takie jak zanieczyszczone plaże, wylesione lasy czy smog nad miastem, mogą w efektywny sposób uświadomić uczniom skalę dewastacji środowiskowej, w tym znaczenie problemów ekologicznych. Na podstawie takich obrazów można rozmawiać o konkretnych działaniach, które należy podjąć, aby zmniejszyć negatywne oddziaływanie na środowisko.

Estetykę negatywną ponadto można wykorzystać do zachęcania uczniów do refleksji nad własnymi nawykami i decyzjami, które wpływają na środowisko naturalne. Poprzez ukazywanie negatywnych konsekwencji, uczniowie mogą zastanowić się nad tym, jakie zmiany są konieczne, aby przyczynić się do ochrony planety. Estetyka negatywna może prowokować wobec powyższego myślenie i prowadzić do zmiany postaw i zachowań.

Do refleksji nad swoimi nawykami i decyzjami, które mają wpływ na środowisko naturalne skłonić nas może, m.in. analiza ekologicznych dokumentów filmowych, jak również ekologicznych raportów i badań naukowych. Badania takie dostarczają konkretnej wiedzy, która może prowokować do myślenia i inspirować uczniów do poszukiwania rozwiązań problemów ekologicznych. Uczniowie mogą ponadto m.in. przeprowadzić badanie swojego śladu węglowego, oceniając swoje codzienne wybory, takie jak dieta, zużycie energii czy używane środki transportu. Estetyka negatywna może być wykorzystana do zwrócenia uwagi na te obszary, które mają największy wpływ na środowisko, co z kolei może zachęcić uczniów do zmniejszenia swojego (prywatnie) negatywnego oddziaływania na planetę. Do refleksji pobudzają również prezentacje multimedialne, m.in. na lekcjach ekologii, wypełnione drastycznymi obrazami zanieczyszczenia środowiska, deforestacji czy klimatycznych katastrof. Takie prezentacje wywołują silne emocje i również prowokują uczniów do zastanowienia się nad swoim wpływem na środowisko oraz nad koniecznością zmiany swoich codziennych nawyków. Można wspomnieć również, m.in. o Światowym Dniu Ziemi, kiedy szkoły podejmują różnego rodzaju działania edukacyjne.

Estetyka negatywna może pomóc w rozwijaniu empatii wobec przyrody oraz innych istot żywych, które są dotknięte negatywnymi skutkami działalności człowieka. Uczniowie, widząc brzydotę i cierpienie spowodowane działaniami ludzkimi, mogą lepiej zrozumieć potrzebę ochrony środowiska. Empatia może być motorem napędowym dla długofalowego zaangażowania w proekologiczne działania.

Wśród konkretnych przykładów na potwierdzenie tego, że estetyka negatywna może wspomagać rozwijanie empatii i prowadzić do długoterminowego zaangażowania w proekologiczne działania, wymienić można m.in. wirtualne wycieczki do zanieczyszczonych obszarów, tj. miejsc dotkniętych ekologicznymi katastrofami, jak na przykład obszary zanieczyszczone ropą czy obszary po pożarach lasów. Obserwując takie miejsca z bezpiecznej perspektywy własnych domów, uczniowie są w stanie zobaczyć rzeczywistość zanieczyszczenia i cierpienia zwierząt, co pobudza empatię i zachęca do działań na rzecz zmiany sytuacji. Ponadto uczniowie mogą analizować konkretne przypadki zanieczyszczeń wody i ich skutków na życie organizmów morskie, badać efekt cieplarniany i jego wpływ, m.in. na faunę polarną, wpływ smogu na życie ludzkie, przeprowadzić symulację wpływu zanieczyszczeń wód na ekosystemy rzeczne. Mogą przebadać problem ubóstwa energetycznego, gdy ludzie nie mają dostępu do odpowiedniego ogrzewania i chłodzenia swoich

domów. Widok ludzi borykających się z niedostatkiem energii na co dzień może wywołać silne uczucie empatii i skłonić uczniów do działań na rzecz poprawy dostępu do energii dla wszystkich. Mogą wreszcie zrealizować edukacyjny projekt na temat tzw. klimatycznych migrantów, tj. osób zmuszonych do opuszczenia swojego miejsca zamieszkania z powodu zmian klimatycznych, takich jak susza, podnoszenie się poziomu morza czy ekstremalne warunki pogodowe. Prześledzenie historii wspomnianych ludzi i dostrzeżenie, jak ich życie zostało zniszczone przez zmiany klimatyczne, może pobudzić empatię uczniów i skłonić ich do działań na rzecz ograniczenia zmian klimatycznych. Niewątpliwie, przez uwrażliwienie uczniów na estetykę negatywną związaną z degradacją środowiska, edukacja ekologiczna może być bardziej osobista i angażująca, prowokując uczucie empatii wobec przyrody i innych istot żywych, i stać się motorem napędowym dla długofalowego zaangażowania uczniów w działania proekologiczne.

Estetyka negatywna może wreszcie stanowić inspiracją do kreatywnego wyrażania się uczniów. Mogą oni używać sztuki, literatury czy filmu, aby przekazać swoje przemyślenia na temat negatywnych skutków działalności człowieka na środowisko. Tworzenie dzieł artystycznych może być potężnym narzędziem do wyrażania emocji i przekazywania przesłań, co z kolei może przyczynić się do większej świadomości ekologicznej wśród społeczności szkolnej i dalej – w społeczeństwie jako całości. Za przykład kreatywnego wyrażania się uczniów z użyciem estetyki negatywnej posłużyć może, m.in. tworzenie ekologicznych instalacji artystycznych, w tym projektów filmowych i komiksów ekologicznych, pisanie opowiadań prośrodowiskowych, organizacja ekologicznych wystaw artystycznych, czy wreszcie tworzenie dzieł z odpadów.

Na koniec wreszcie warto zauważyć, że eko-edukacja wsparta potencjałem estetyki negatywnej to nie tylko edukacja szkolna, lecz również pozaszkolna, którą możemy określić jako publiczną czy społeczną. Na tę z kolei wpływ ma sztuka, w tym filmy, muzyka i literatura, które mają na celu uświadamianie nas, zainspirowanie, pobudzenie naszej refleksji oraz empatii w kontekście dramatycznych przeobrażeń środowiskowych. Jako konkretne przykłady sztuki negatywnej odwołującej się do wartości brzydoty i brutalizmu w służbie edukacji przywołać można m.in. prace performance i instalacje, jak *Strangled* (ukazującą symbolicznie duszącą się przyrodę pod ciężarem zanieczyszczeń), *Concrete Jungle* (ukazującą betonowe miasto pochłaniające naturalne środowisko), czy *Polluted Waters*. Z bogatego dorobku filmów dokumentalnych wspomnieć warto choćby o *Before It's Gone* (dokument prezentujący topnienie lodowców i ich wpływ na arktyczną faunę a także lokalne społeczności) i *Plastic Ocean* (dokument ukazuje skalę problemu i skutki występowania plastiku w oceanach, m.in. w kontekście wzrastającej śmiertelności organizmów morskich). W przypadku filmów fabularnych wspomnieć można m.in. o *Wasteland*, który opowiada historię społeczności żyjącej w obszarze zdegradowanym przez przemysł, w tym ich walkę o odtworzenie natury, czy choćby niezwykle aktualny, choć w nurcie science fiction film *Silent Spring*, ukazujący

postapokaliptyczny świat zniszczony przez chemikalia, które wymknęły się spod kontroli. W fotografii dokumentalnej warto wspomnieć o projektach Sebastião Salgado, zaś w muzyce m.in. o projektach muzyki eksperymentalnej, jak kompozycji *Sounds of Pollution*, która łączy dźwięki natury z odgłosami zanieczyszczeń, tworząc audio-wizualny skonstruowany obraz problemów środowiskowych i albumie *Industrial Harmonies*, który wykorzystuje dźwięki przemysłowych maszyn i fabryk, aby stworzyć mroczną symfonię przypominającą o szkodliwym wpływie przemysłu na naturę. Nie sposób pominąć wreszcie literatury, w postaci powieści science fiction *The Water Knife* opisującej świat, w którym woda stała się walutą.

Podsumowanie

Reasumując, należy zauważyć że wymienione powyżej dzieła sztuki przedstawione w nurcie estetyki negatywnej i odnoszące się do problemów środowiska naturalnego mogą uświadomić uczniom znaczenie środowiska przyrodniczego, zainspirować do działań proekologicznych i przyczynić się do głębszej refleksji odnośnie ochrony przyrody.

Bibliografia

- Berleant A. (2011). *Negative Aesthetics and Everyday Life*. „Aesthetic Pathways”, 1/2, s. 75-91.
- Bojesen E. (2016.). *Negative Aesthetic Education*. W: Ladkin S., Mckay R., Bojesen E. (red.) *Against Value in the Arts and Education*. London: Rowman & Littlefield.
- Brady E. (2006). *Aesthetics in Practice: Valuing the Natural World*. „Environmental Values”, 15/3, s. 277-291.
- Brady E. (2011). *The Ugly Truth: Negative Aesthetics and Environment*. „Royal Institute of Philosophy Supplements”, 69, s. 83-99.
- Brady E. (2022). *Global Climate Change and Aesthetics*. „Environmental Values”, 31/1, s. 27-46.
- Butterfield B. (1999). *Ethical Value and Negative Aesthetics: Reconsidering the Baudrillard-Ballard Connection*. „PMLA/Publications of the Modern Language Association of America”, 114/1, s. 64-77.
- Durão F.A. (2008), *Modernism and coherence: Four chapters of a negative aesthetics*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Eco U. (red.). (2007). *Historia brzydoty*. Poznań: Wydawnictwo Rebis.
- Kösser U. (2017). *Piękne, dobre i prawdziwe? O estetyzacji i anestetyzacji historii*. W: Kaśkiewicz K, Michalski R., Siwiec T. (red.). *Między etyką i estetyką. Rozważania nad problemem estetyzacji*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Levinas E. (1998). *Całość i nieskończoność. Esej o zewnętrżności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Menke C. (1998). *The Sovereignty of Art: Aesthetic Negativity in Adorno and Derrida*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

- Menninghaus W., Wagner V., Wassiliwizky E., Schindler I., Hanich J., Jacobsen T., Koelsch S. (2019). *What are aesthetic emotions?* „Psychological Review”, 126/2, s. 171-195.
- Michalski R. (2017). *Ironia a moralność. Stanowisko Richarda Rorty'go i Sörena Kierkegaarda*. W: Kaśkiewicz K, Michalski R., Siwiec T. (red.). *Między etyką i estetyką. Rozważania nad problemem estetyzacji*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Miller M. (2010). *Negative Aesthetics in Art, Environment and Everyday Life: Arnold Berleant's Theory and the Novels of Kirino Natsuo*, „Sztuka i Filozofia (Art and Philosophy)”, 10, s. 90-117.
- Pozo A.G. (2009). *Utopia in black. The negative aesthetics of Adorno and the contemporary black art*. „Filozofia (Philosophy)”, 64/5, s. 481-491.
- Schiller F. (2011). *Listy o estetycznym wychowaniu człowieka (i inne rozprawy)*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Sontag S. (2004). *Regarding the Pain of Others*. Penguin Books.
- Vetter H. (2017). *Estetyzacja moralności? Rozważania nad tezą Wolfganga Welscha*. W: Kaśkiewicz K, Michalski R., Siwiec T. (red.). *Między etyką i estetyką. Rozważania nad problemem estetyzacji*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Welsch W. (1997). *Estetyka i anestetyka*. W: Nycz R. (red.), *Postmodernizm: antologia przekładów*. Kraków: Wydawnictwo Baran i Suszczyński.